

vol. 10, 2023, 113–125

III. Ями в и под могилни насипи

III. Pits in and under mound embankments

Могилата като сакрално място за траките (въз основа на проучванията в Югоизточна България)

Даниела Агре ^a

^a Национален археологически институт с музей, Българска академия на науките, София 1000, ул. Съборна 2; daniela.agre@abv.bg

The Mound as a sacred place for the Thracians (based on the studies in southeastern Bulgaria)

Daniela Agre ^a

^a National Archaeological Institute with Museum, Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str, 1000 Sofia, Bulgaria; daniela.agre@abv.bg

ABSTRACT

The article examines various aspects related to the unconventional use of mounds in Thrace during the Late Iron Age. The first case examines a ritual that involves reusing mounds built in the Bronze Age to bury Thracian rulers or aristocrats during the Late Iron Age. The author interprets this ritual as a means of ensuring necessary continuity between generations, connecting the current ruler with the previous rulers of the land (possibly with the first ancestor king). By considering three other examples, the author focuses on potential reasons for constructing mounds without human burials, where specific “non-funeral” and “non-commemorative” rites are observed.

The proposed interpretation is that in such cases, the mound serves as a home for the hero, and the rituals conducted nearby aim to invoke the hero's protection for his heirs and assist their offerings to the gods. The gods' gifts are placed in pits with the purpose of beseeching for various goods, help, protection, etc., and to ensure their safe and speedy delivery to the gods¹.

KEYWORDS

Mound reuse, ritual pits, non-funeral rituals, hero cult

Най-представителните и интригуващи свидетелства за тракийската древност са хилядите могили, осяали земите на Тракия. Повече от век те са предмет на изследване от страна на учените. В настоящата работа на анализ са подложени направените през последните двадесет години наблюдения при изследването на могили в Югоизточна Тракия. Масштабните проучвания през този период дадоха значителни научни резултати. За съжаление, голяма част от тях са от обекти, подложени на засилена иманярска интервенция, което от своя страна затруднява тяхната пълна и надеждна интерпретация. Въпреки тези нарушения може да се направи изводът, че погребалните и поменални практики в Югоизточна Тракия съответстват като цяло на тези от останалата част на

1 Предложеният текст е актуализиран вариант на статията на автора: D. Agre. On the Untraditional Use of Mounds in Thrace during the Late Iron Age. In O. Henry and U. Kelp (eds) *Tumulus as Sema: Space, Politics, Culture and Religion in the First Millennium BC*. De Gruyter, 2016, 233–243.

Тракия. В същото време в този регион се наблюдават някои интересни разлики в тази обредност.

Статията представя именно тези нови аспекти, свързани с разглеждането на могили като сакрално място за траките. Първият случай представя повторното използване на могили, издигнати през бронзовата епоха, за погребване на тракийски владетели или аристократи от късната желязна епоха. Предложено е тълкуване на подобен ритуал като средство за осигуряване на необходимата приемственост между поколенията, който свързва настоящия владетел с предишните владетели на тази територия и му осигурява „законни“ права върху нея.

В другите три случая фокусът е върху възможните причини за изграждането на могили без човешки погребения, в които се откриват следи от специфични „непогребални“ и „невъзпоменателни“ обреди. Примерът с могилата край с. Вълчи извор, община Болярово сочи, че в някои случаи изграждането на могила може да се разглежда като средство за общуване с отвъдния свят. В този случай такава комуникация се е осъществявала чрез жертвоприношение на кон и изкопаване на ритуални ями с цел да се потърси защита или помощ от мъртвия владетел (херой).

Още един аспект на сакралността се разглежда чрез примера на могилата край с. Българи, община Царево, където около първичната могила без човешко погребение са вкопани ритуални ями. Тази могила е разгледана като археологическо доказателство, че тракийското население, живеещо в този район на днешна България (Странджа), е практикувало ритуал, подобен на съвременното нестинарство, който е свързан с култа към героичните предци.

Интерпретацията на могила без погребение като дом на митичен герой-прародител се разглежда чрез примера на могилата, разположена на върха на хълм в м. Татар маша при с. Княжево, община Тополовград. Могилата е издигната през втората половина на III в. пр. Хр. върху руините на жилищна сграда, принадлежала на македонски стратег, която е построена през последната четвърт на IV в. пр. Хр. Според предложената хипотеза актът на натрупването на могилата е превърнал това място в свещено, а местното население го е почитало като светилище (хероон) на знатния владетел.

Могилата като средство за осигуряване на „законни“ права върху територията

В тракийската археология, въз основа на представителна извадка от влезлите в научно обръщение могилен гробове, бе въведен и се наложи терминът „хоризонт на тракийските богати погребения“, датиран в хронологическите рамки на V–IV в. пр. Хр. (Домарадски 1988, 78–86). На територията на Тракия за тези гробове са издигани могили с внушителни размери на доминиращи места. В някои случаи те са насипани от чиста (стерилна) пръст, в други – от пръст от по-стар селищен обект (Китов 2005, 97), а в трети са издигнати върху такъв или върху по-ранен светилищен обект (например „ямни полета“) (Филов 1934, 13–17). Изключение от това правило е един район в Югоизточна Тракия, който обхваща територията по долното течение на реките Тунджа и Сазлийка до Сакар на юг и на североизток до възвишенията около Карнобат и Кабиле. В този район е документирана практика гробове на представители на тракийската аристокрация или на местни тракийски владетели да се вкопават във вече съществуващ могилен насип. На този етап на проучванията са обособени седем обекта, локализирани в следните селища: Голямата могила край с. Попово, Боляровско (първата половина на IV в. пр. Хр.); Голямата могила край с. Маломирово-Златиница, Елховско; Лозянската могила край с. Бояново, Елховско (първата половина на IV в. пр. Хр.); Тончова могила, Гяурската могила и Чаталево, Карнобатско (VI–V в. пр. Хр., Георгиева, Ников, Момчилов 2008, 231–233)²; Голямата могила до с. Пет могили, Новозагорско

2 Подробна информация за трите могили виж в Георгиева, Момчилов 2010.

(V в. пр. Хр., Игнатов, Иванов 2020). По-ранните могили, в които са вкопани богатите гробове, са насипани през ранната, средната или късната бронзова епоха. Издигнати са върху естествени възвишения, доминиращи в околността и в повечето случаи са част от некропол от няколко могили (некрополът край с. Маломирово – Златиница е от седем могили; край с. Бояново е от седем могили; край с. Попово е от пет могили; Чаталево и Гяурската могила край Карнобат са в некропол от две могили; Тончова могила в землището на с. Венец е в некропол от три могили; некрополът в с. Пет могили, Новозагорско е от четири могили). Могилите задължително са донасипвани през различните етапи на използването им. В някои от тях са вкопавани и гробове от ранната желязна епоха (Голямата могила край с. Попово; Голямата могила край с. Маломирово – Златиница). За изграждането, респективно вкопаването на богат гроб от късната желязна епоха, е избирана най-голямата могила, доминираща в некропола. Като пример може да се посочи „Голямата могила” край Маломирово – Златиница, Елховско, която е с височина 16 м и диаметър 102 м (Агре 2011, 8). Насипана е през късната бронзова епоха. Гробовете от тази епоха са вкопани в естествен хълм с височина около 8 м и са покрити с тънък могилен насип, в който през VII и V в. пр. Хр. са извършени още две погребения, върху които също е насипан тънък насип. В средата на IV в. пр. Хр., в така образувалата се могила, е погребан тракийски владетел. Гробното съоръжение представлява шахта, вкопана в насипа. Върху този гроб, както и върху цялата могила, е насипан стерилен насип с височина 7 м.

Може да се предположи, че населението, изградило тези богати гробове, се е отнасяло към съществуващата вече могила като към сакрално място, където е погребан техен прародител и в представите им тя е неговият дом. Погребвайки настоящия владетел във вече съществуваща могила, той се приобщава към генеалогията на владетелите на тази земя и неговият род придобива обосновка за едно божествено право над нея (право с предистория, каквото те реално нямат). По този начин могилата се превръща в ефективно средство за осигуряване на нужната приемственост между поколенията, свързва актуалния владетел с предходните владетели на тази територия. Тя представлява най-очевидния знак за собственост върху земята, в която се намира (Bartoloni 2003, 67). Подобен акт на „внедряване в миналото” съществува и при древните гърци. Той ясно е потвърден както от гръцкия епос (Hadzistelliou-Price 1973, 129–142), така и от археологическите данни за хероическия култ в Гърция (Snodgrass 1982; Morris 1988, 750–761).

За населението от разглежданата територия това приобщаване на мъртвия владетел към „първия цар” или прародителя (местния херой) вероятно е било необходимо, тъй като на тази територия не е регистриран нито един династичен некропол от късната желязна епоха, каквито са открити в други райони на Тракия. Представените тук богати гробове са единични, не са свързани в некропол, нямат предистория, появяват се за кратък период от време. Може би именно липсата на „предистория” кара местното население да възприема съществуващите от много по-ранно време могили като домове на мъртвите си владетели. В известен смисъл тази хипотеза се потвърждава от факта на изключително внимателното боравене с могиления насип. При нито един от случаите на вкопаване на богати гробове няма засегнат гроб. Вероятно в съзнанието на местното население гробът на техния прародител (владетел) е в основата на могилата, в нейния център и за да не бъде обезпокоен, богатият гроб (или гробът на настоящия владетел) е изместен спрямо центъра на могилата в една или друга посока и е вкопан в насипа на незначителна дълбочина. След приключване на погребалния обред гробът и цялата могила са донасипвани с чист (стерилен) насип с различни размери – от 1 до 8 м височина. Може да се предположи, че този насип е бил осмислян като своеобразна „запечатка” на стария насип, в който е домът на мъртвия, за отделянето му от околния профанен свят.

Така очертаната проблематика е трудно да бъде изяснена напълно. Това се дължи както на изтъкнатите по-горе причини (нарушаване целостта на насипа), така и на непубликуваните или

a

b

Обр. 1. а. Профил И – 3 на могилата край с. Вълчи извор, община Болярово (снимка Д. Агре); б. Жертвоприношение на кон в центъра на могилата край с. Вълчи извор, община Болярово (снимка Д. Агре)

Fig. 1. a. E – W profile of the mound near Valchi Izvor village, Bolyarovo municipality (photo D. Agre); b. Horse sacrifice in the center of the mound near Valchi Izvor village, Bolyarovo municipality (photo D. Agre)

частично публикувани обекти. Важното в случая е, че е локализирана една особеност на погребалния обред в един географски обособен район. Надяваме се, че натрупването на повече познания от подобни проучени обекти ще спомогне за изясняването на детайлите на този „феномен”. Те ще хвърлят светлина и върху въпроса за отношението на тракийското население от късната желязна епоха към по-ранните погребални паметници, както и към отношението и представата им за техните предци.

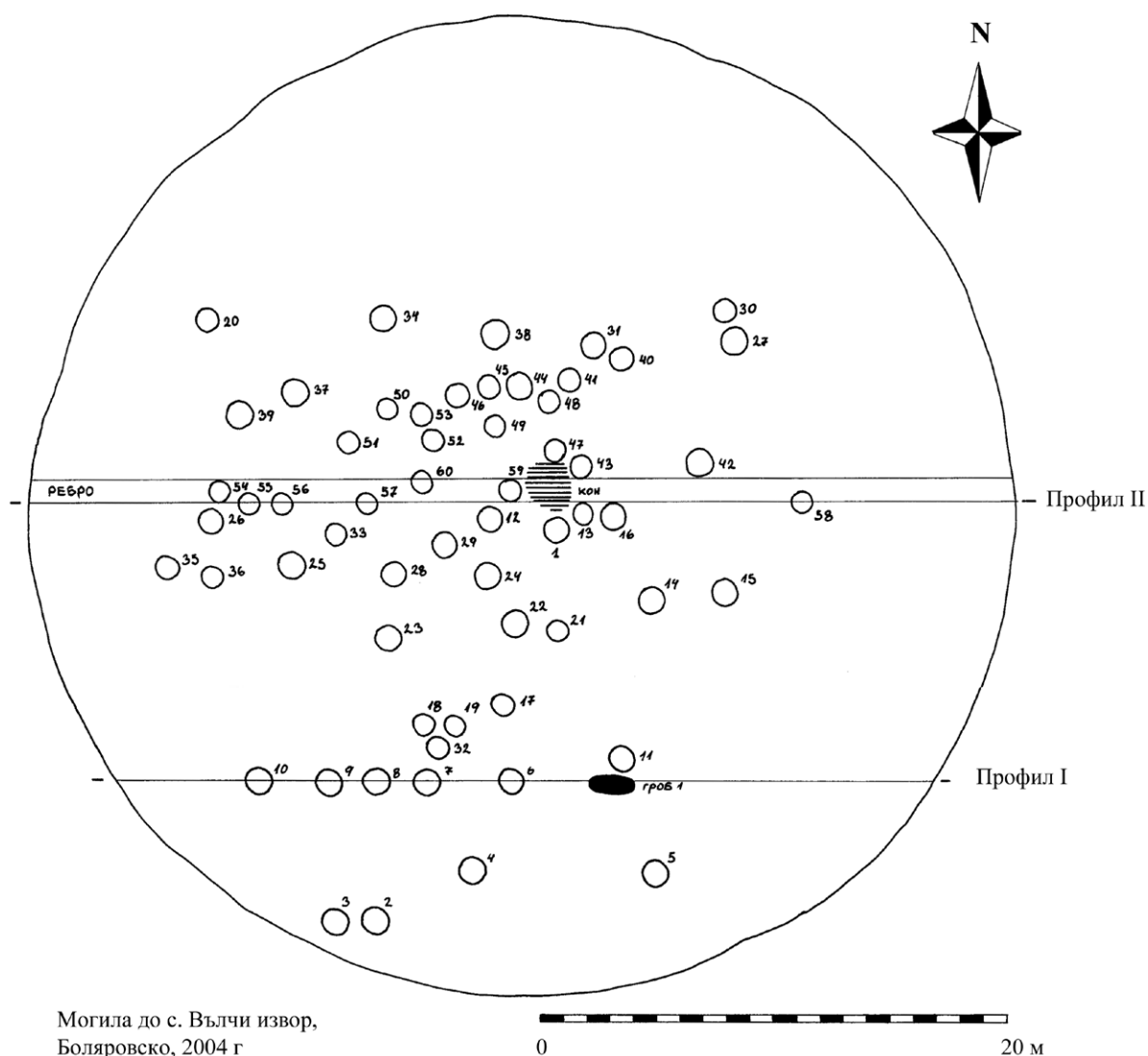
Могилата като място за контакт на общността с местния праотец-херой

В Югоизточна Тракия откриваме още една локална проява, свързана с издигането на могилини насипи със специфични „непогребални” обреди в тях. На територията, заключена между р. Сазлийка, Стара планина, Черно море, Странджа и Сакар, на този етап са проучени три подобни обекта. Два от тях са разположени в Странджа планина, първият до с. Вълчи извор, Боляровска община, вторият до с. Българи, община Царево, третият – на границата между Западна Странджа и Източен Сакар край с. Княжево, община Тополовград.

Могилата край с. Вълчи извор представлява комплекс, в който няма гроб (Агре 2005, 145–146). Пръстта за насипването ѝ е взета от друго селище, разположено на 1 км разстояние от нея и съществувало около V в. пр. Хр. Изборът на мястото за изграждане на могилата не изглежда случаен. Тя е разположена до река, която в религиозните представи на траките е възприемана като своеобразна граница между света на живите и света на мъртвите (Маразов 1999, 97). Първоначално могилата е насипана до височина около 2 м и в центъра ѝ е извършено жертвоприношение на кон (обр. 1а и б). След полагането на коня в централната част на могилата, тя окончателно е донасипана и височината ѝ става около 5 м. В насипа ѝ са проучени 60 ритуални ями (обр. 2). Всички ями са изградени така, че нито една от тях да не наруши гроба на коня. Най-плитките са около и над него, а най-дълбоките – в периферията на могилата. Този факт показва, че ритуалът по жертвоприношението на коня и вкопаването на ямите, е извършен в кратки хронологични граници и е дело на едни и същи хора. Всички открити ями в могилата са с кръгла форма при отворите и са с различна дълбочина. На дъното на някои са открити въглени, зърно, камъни и керамика. При други се наблюдава отухляване на стените, което говори за горене на огън във вътрешността им. Въз основа на стратиграфията на някои от ямите се вижда, че в определени моменти те са били пълни с течност, вероятно с вода, но не е изключено следите в тях да са от вино, мляко или други течности, използвани при възлияния за хтоничните божества. Според откритите материали в ямите насипването на могилата следва да се постави в края на IV в. пр. Хр.

Ямата и нейната роля като символ на прехода между двата свята – от света на живите към света на мъртвите (вън-вътре), вече е била предмет на анализ (Георгиева 1991, 3, 9; Агре 2001, 56–59). С различните преливания и жертви в ямите живите са отправяли молби към хероите и боговете. От друга страна, според някои автори, конят в тракийския мироглед се възприема като еквивалент на царя (владетеля) – те са взаимнозаменяеми в ритуала (Маразов 1980, 12; Попов 1989, 64–65). В случая би могло да се приеме, че конят, който заедно с кучето е едно от най-верните животни и постоянен спътник на тракийския владетел-конник, участва в ритуала не като заместник на владетеля, а като пратеник към него. Сходна интерпретация на ролята на коня виждаме и у В. Иванов, който смята, че със своята смърт конят се превръща в посредник (пратеник, преносител) от света на живите към света на мъртвите (Иванов 1980, 666).

Връзката яма – могила е засвидетелствана на много обекти в Тракия (некрополът при Дуванлий, Пловдивско (Филов 1934); могилата край с. Кралево, Търговищко (Гинев 2000); некропо-

Обр. 2. Хоризонтален план на могилата край с. Вълчи извор с жертвоприношение на кон и ямите (рис. Д. Дичев)

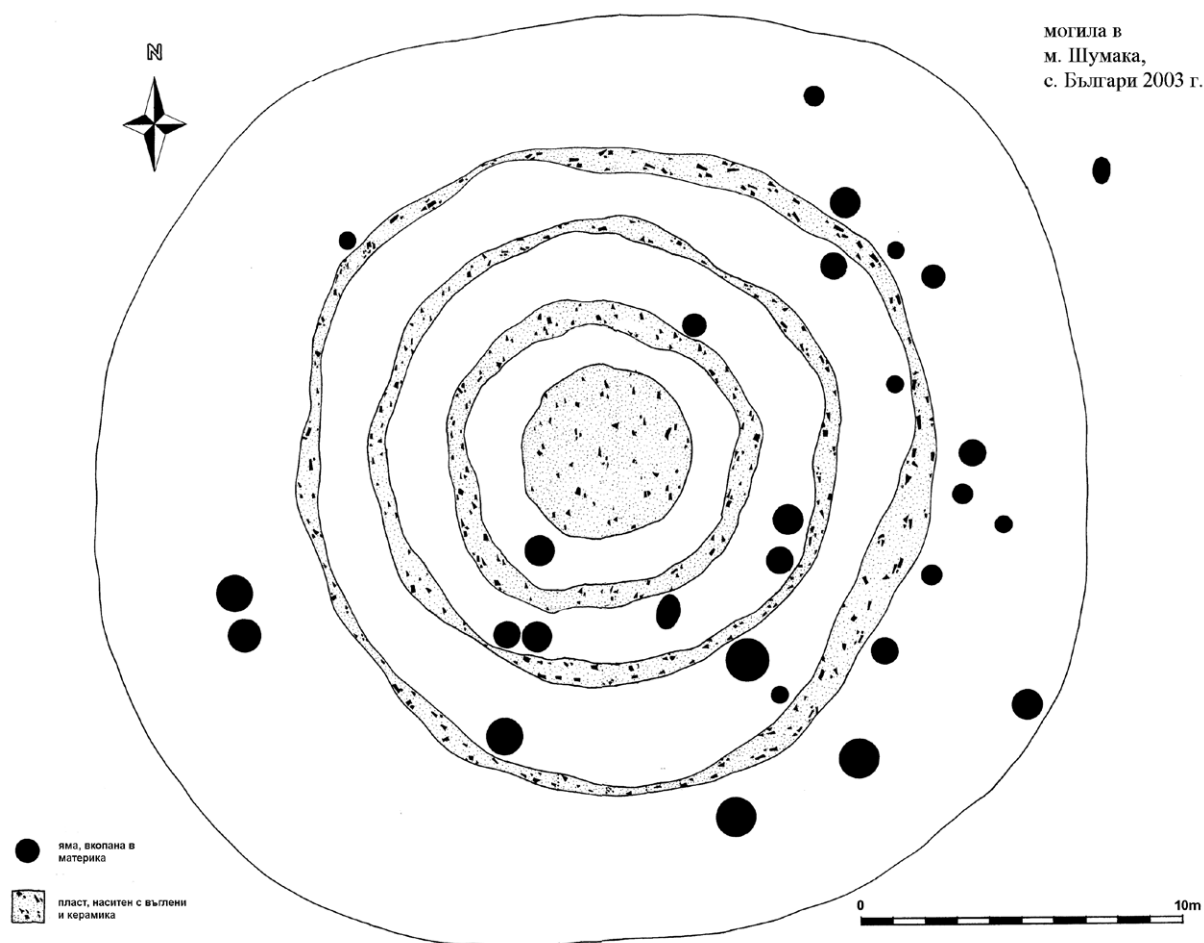
Fig. 2. Horizontal plan of the mound near the village of Valchi Izvor with the horse sacrifice and the pits (drawing D. Dichev)

лите в Етрополско (Агре 2006, 32–40; Агре 2008, 34–37) и др. Важното при могилата край Вълчи извор е, че тя е първата проучена, за която може да се каже, че е издигната специално за обряда по изпращане на пратеник (кон) до подземното царство и едновременно с това, за да бъдат изпратени молбите на цялата общност, в нея са вкопани ритуални ями. По всяка вероятност изграждането на тази могила може да се разглежда като един „акт на отчаянието”, предизвикан от някаква голяма беда, сполетяла местното население. Тя изисквала бърза намеса на местния защитник – техният митичен праотец и херой. Ритуалното жертвоприношение на кон и вкопаването на ями е замислено като един акт, с който тази могила се е превърнала в своеобразно култово-обредно място за общуване с отвъдния свят, респективно с мъртвия владетел (херой).

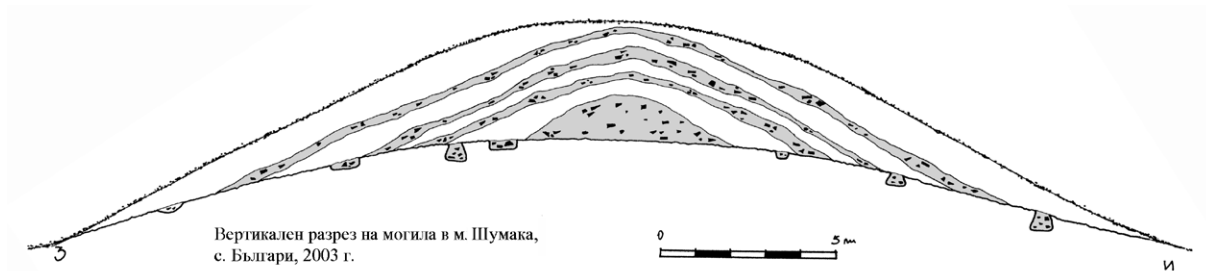
Могилата като място за извършване на периодичен ритуал за осигуряване на добруването на общността

Свидетелствата за други ритуали, целящи осъществяването на връзка на живите с подземния свят на мъртвите, могат да се видят в друг обект от Югоизточна Тракия – една могила край с. Българи. Могилата е издигната на левия бряг на р. Велека върху невисок хълм (Агре 2004, 86). В нея гроб не бе открит. В могилата са проучени 28 вкопани в терена ритуални ями (обр. 3). Могилата има слоеста структура, при която се повтарят слоеве от могиления насип и вкопани ритуални ями. Тази ситуация може да се възстанови по следния начин: върху централната част на хълма първоначално е насипана могила с диаметър около 5 м и височина 1,20 м. Насипът е от тъмносива пръст, силно примесена с пепел и въглени. В нея се срещат фрагменти от битова керамика, амфорна тара и жилищни замазки. Вероятно пръстта с материалите в нея е от жертвена кладя – олтар, върху която са извършвани възлияния и са чупени съдове. Върху повечето от съдовете има следи от вторично изпичане, до степен на деформация. Част от тази кладя е иззета и от нея е оформена споменатата по-горе първична могила. След това в периферията на могилата е вкопана яма, в която са извършени ритуални действия. Пълнежът ѝ, както и на всички останали ями в могилата, е от подобрани, по-големи керамични фрагменти от кладата-олтар, голямо количество жилищни замазки, горели зърнени останки (от фий, бакла и жито), животински кости и камъни. След приключването на тези ритуали, върху първичната могила е насипан пласт от светлокафява пясъчлива (стерилна) пръст, който покрива и ямата. Следва пласт почва, аналогичен на първия (наситен с археологически материали и пепел), който покрива изцяло повърхността на предходната могила. В периферията на получената по такъв начин втора могила са вкопани шест ями. Това действие се повтаря още два пъти, като по този начин общият брой на тези „цикли“ до окончателното прекратяване на ритуалните действия става четири. Един „цикъл“ включва три етапа: през първия се извършва натрупването на могила от кладата-олтар; при втория етап се извършва вкопаване в периферията на могилата на ями, в които се извършват ритуали, след което те се запълват; третият етап е засипването на образувалата се могила и ямите със стерилна пръст. В окончателния си вид могилата е с височина 3,50 м и диаметър около 30 м (обр. 4). Откритите в нея материали позволяват издигането и използването ѝ да се поставят в периода от началото до края на първата четвърт на IV в. пр. Хр.

Само въз основа на досегашните археологически проучвания и съществуващите извори за обредността на траките е трудно (ако не и невъзможно) да се направи достоверно обяснение на така очерталата се ситуация в могилата край с. Българи. В този случай, за добиване на по-цялостна и пълна представа за ритуалите, извършвани в могилата, може да бъде привлечена една обредност, която е съхранена на тази територия до наши дни, а именно – нестинарството в Странджа. Неслучайно един от свещените топоними за нестинарската обредност в Странджа е в м. Влахов дол, намираща се на около 500 м от разглежданата тук могила. Без да се разглежда подробно същността на нестинарството в Странджа, могат да се изтъкнат основните черти на неговата обредност, които биха спомогнали за изясняването на ритуалите, извършени в могилата. Главните елементи са три: конакът, жертвеното животно и ямата, огнището – жаравата, върху която играят нестинарите. Прието е да се смята, че конакът е домът на мъртвия цар – бог Св. Константин (Фол, Нейкова 2000, 78). Около конака (домът на мъртвия светец – херой) е мястото на вкопаване на ямата, в която ще бъдат извършени жертвоприношенията за мъртвия. Като дар за мъртвия се използва виното, с което се прелива ямата, и кръвта на жертвеното животно, която се стича в нея и „подмамва“ духа на светеца да дойде в своя дом. Върху жаравата от огнището играят само посветените, които могат да се оставят да бъдат обсебени от духа на бога. Между тях единствено главният нестинар/нестинарка, носейки иконата на мъртвия цар Константин, т.е. на

Обр. 3. Хоризонтален план на могилата в м. Шумака край с. Българи, община Царево (рис. Д. Дичев)
Fig. 3. Horizontal plan of the mound in the locality of Shumaka near the village of Bulgari, Tsarevo municipality
(drawing D. Dichev)

Обр. 4 Профил И – 3 на могилата в м. Шумака край с. Българи, община Царево (рис. Д. Дичев)
Fig. 4. E – W profile of the mound in the locality of Shumaka near the village of Bulgari, Tsarevo municipality
(drawing D. Dichev)

хероя, може да премине границата между световите, за да встъпи в контакт с бога и да отправи молбите на хората. Единствено той/тя може да предаде и отговорите на тези, които ги чакат. Той е възкръсналият цар-жрец в ролята си на медиатор – посредник между двата свята и главен про-рицател (Фол, Нейкова 2000, 151).

Според мен, с подобна реконструкция, на ниво обред, може да бъде обяснена и ситуаци-ята в могилата край с. Българи. Централно място – дом на хероизирания мъртвец, е първичната

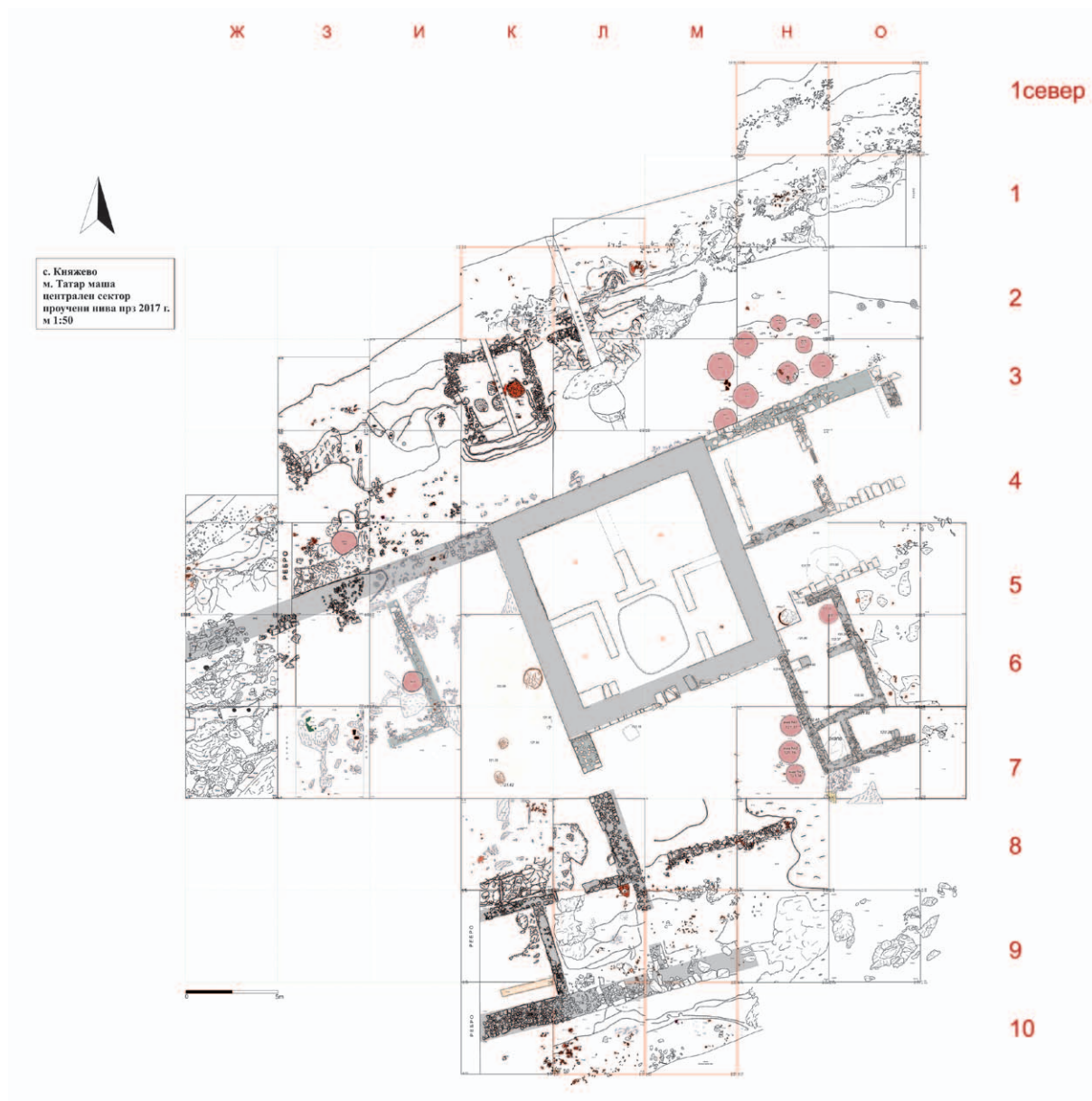
Обр. 5 Част от могилния насип и западната крепида върху жилищната сграда в м. Татар маша до с. Княжево, община Тополовград (снимка Д. Агре)

Fig. 5. A part of the mound embankment and the western crepid on the residential building in the locality of Tatar Masha near the village of Kniazhevo, Topolovgrad municipality (photo D. Agre)

могила, изградена от материалите, олицетворяващи жилището – въглени, керамика, замазки и др. Около този „дом“ се вкопават ями, в които се извършват жертвоприношения и възлияния, целящи чрез предоставяне на храна да привлекат в дома, а вероятно и да предразположат, духа на хероя. Косвените данни (споменатото пепелище, от което са натрупани пластове от могилата и са запълнени ямите), сочещи за наличието на голямо огнище в близост до могилата, ни дават основание да предположим, че е имало и подобно ритуално преминаване през огъня, явяващ се граница между световите, за осъществяване на пряк контакт с обекта на поклонение (хероя). Засипването на „дома на хероя“ със стерилна пръст предпазвало и отделяло това сакрално пространство, принадлежащо на мъртвите, от обкръжаващия го свят на живите.

При тази интерпретация слоестият, повтарящ се характер на структурата на могилата може да бъде обяснен с многократното повтаряне на описания ритуал. Като пряко доказателство за тази периодичност може да послужи документираното при разкопаването на могилата наблюдение за наличието на остатъци от тънък слой органика (листа и трева) на границата, разделяща всеки стерилен слой от слоя с археологически материали.

Следователно, могилата край с. Българи може да се разглежда като археологическо свидетелство за практикуването от тракийското население, обитавало този район на Странджа, на един подобен на нестинарството ритуал, свързан с култа към хероизираните предци. По всяка вероятност (по аналогия с нестинарството), ритуалът се е извършвал в период от една година в края на пролетта и е целял осигуряването на добруването на общността през годината чрез закрила на

Обр. 6. Хоризонтален план на жилищната сграда в м. Татар маша до с. Княжево и вкопаните в периферията на могилата култови ями (рис. Д. Дичев)

Fig. 6. Horizontal plan of the residential building in the locality of Tatar Masha near the village of Knyazhevo and the cult pits dug into the periphery of the mound (drawing D. Dichev)

неговата прехрана – посевите и стадата³.

Могилата като хероон на митичния владетел

Интересна и важна за изследването на тракийските вярвания е могилата, намираща се на върха на хълм, разположен в м. Татар маша край с. Княжево, Тополовградско, на десния бряг на р. Тунджа. Тя е насипана върху дома на македонски стратег, изграден в последната четвърт на IV в.

³ Подобни примери на могили без гробове в тях, насипани върху огнища, ями или върху символични гробове в Тракия виж у Georgieva 2002, 875–883.

пр. Хр. Могилата е с височина 4 м и диаметър 35 м, периферията ѝ е оградена от масивна крепида (обр. 5) (Агре 2012, 170–171). Десетгодишните проучвания на обекта позволиха изграждане на неговата хронология: I период (началото на последната четвърт на IV в. пр. Хр. – края на първата четвърт на III в. пр. Хр.) се свързва с функционирането на дома и неговото опожаряване в края на периода; II период (втората четвърт – средата на III в. пр. Хр.) е свързан с металопроизводство; III период (втората половина на III в. пр. Хр.) – с насипването на могила върху централната жилищна сграда и извършването на ритуали около нея (Агре, Дичев 2021, 423–426). Тези ритуали включват вкопаването от всички страни на могилата на 18 ями (обр. 6). Всички ями са с кръгъл отвор на нивото на засичане и с еднаква цилиндрична или полусферична форма и заоблено дъно, като нито една от ямите не е опалена. Запълнителят им е от рохка пръст, единични фрагменти от строителна и битова керамика, от питоси, дребни животински кости, въглени и малък брой накити.

Актът на насипване на могилата превръща това място в свещено. Това е моментът, когато местното население превръща обекта в светилище-хероон на знатния владетел, без значение, че той не е погребан там. Ямите са свидетелство за изповядване на култа към хероизирания, обожествен владетел.

Откритите през последните години на територията на Тракия множество „ямни полета“, се свързват с една от най-важните страни на тракийската вяра и обредност, а именно с огромната роля, която имат мъртвите предци (от обикновени мъртви до антроподемони и херои) в света на живите (Агре, Дичев 2008, 23–24). И ако до сега в Тракия не са открити светилища, посветени на божества (като в техния гръцки вариант), това, в известна степен, може би се дължи именно на тази широка, повсеместна почит към мъртвите и тяхната основна роля за връзка между върховните божества (Великата богиня майка) и живите. Със същата обредност, но с друг обект на преклонение, може да бъде обяснено и насипването на могили, в които липсва погребение, но присъстват ритуални ями, вкопани в или около тях. В тези случаи могилиите могат да се разглеждат като символичен дом на митичния прародител – закрилник на цялата местна общност, който помага жертвоприношенията към боговете, извършени в ямите с цел измолване на различни блага, помощ и закрила на общността, да стигат до тях по-бързо и по-сигурно.

Цитирана литература

- Агре, Д. 2001. Ями и олтари от тракийски могили в Етрополско. *Археология* 1–2, 52–61.
- Агре, Д. 2004. Разкопки на могили в землището на с. Българи, Община Царево. *Археологически открития и разкопки през 2003 г.* София, 86–87.
- Агре, Д. 2005. Археологически разкопки на могила в землището на с. Вълчи извор, община Болярово. *Археологически открития и разкопки през 2004 г.* София, 145–146.
- Агре, Д. 2006. Погребални практики и съоръжения в Северозападна Тракия през VI – III в. пр. Хр. *Исторически корени и културно наследство на Община Правец*. Том I. Панагюрище: Оборище, 29–44.
- Агре, Д. 2008. Тракийски некропол край Етрополе. В Фол, А. (ред.) *По пътя на миналото*. Сборник научни статии по повод 65-годишнината на д-р Г. Китов. София, 30–37.
- Агре, Д. 2011. *Голямата могила край Маломирово и Златиница*. София: Авалон Пъблишинг.
- Агре, Д. 2012. Археологически разкопки на могила в землището на с. Княжево, община Тополовград, 2011 г. *Археологически открития и разкопки през 2011 г.* София, 170–171.

- Агре, Д. Дичев, Д. 2008. Спасителни проучвания на ямно светилище в м. Герена, гара Скобелево, община Димитровград – II сезон. В Николов, В., Нехризов, Г., Цветкова, Ю. (ред.) *Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив – Свиленград през 2005 г.* Велико Търново: Фабер, 17–45.
- Агре, Д. Дичев, Д. 2021. Археологически разкопки на „Укрепен владетелски дом в м. „Татар маша” край с. Княжево, община Тополовград, 2020 г. *Археологически открития и разкопки през 2020 г.* София, 423–426.
- Георгиева, Р. 1991. Обредни ями в Тракия (края на II – I хил. пр. н. е.). *Археология* 1, 1–11.
- Георгиева, Р. Ников, К., Момчилов, Д. 2008. Археологически разкопки в Карнобатско. *Археологически открития и разкопки през 2007 г.* София, 231–233.
- Георгиева, Р., Момчилов, Д. 2010. Проучвания на тракийската култура в Карнобатския край в периода 1996–2007 г. В Георгиева, Р., Стоянов, Т., Момчилов, Д. (ред.) *Югоизточна България през II – I хилядолетие пр. Хр.* Варна: Зограф, 7–15.
- Гинев, Г. 2000. *Тракийски могили при село Кралево, Търговищко.* Варна: Зограф.
- Домарадски, М. 1988. Тракийски богати погребения. *Terra Antiqua Balcanica* III, 78–86.
- Иванов, В. 1980. Конь. *Мифы народов мира.* Том I. Москва: Советская энциклопедия.
- Игнатов, В., Иванов, Я. 2020. Гробен комплекс в Голямата могила, с. Пет могили, община Нова Загора. В Тонкова М., Нехризов Г. (ред.) *Проблеми и изследвания на тракийската култура* 10, 103–174.
- Китов, Г. 2005. Могилна архитектура. В Китов, Г., Димитрова, Д. (ред.) *Земите на България – люлка на тракийската култура* II. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, 90–103.
- Маразов, И. 1980. Следи от Ашвamedха и Пурушamedха в култовите ритуали и в царската идеология на траките. *Изкуство* 8, 7–17.
- Маразов, И. 1999. Тракийският дракон. *Thracia Antiqua* 10. *Studia in memoriam magistri prof. Georgi Mihailov.* София: Нов Български университет, 88–101.
- Попов, Д. 1989. *Залмоксис. Религия и общество на траките.* София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”.
- Филов, Б. 1934. *Надгробните могили при Дуванлий в Пловдивско.* София: Държавна печатница.
- Фол, В. Нейкова, Р. 2000. *Огън и музика.* София: Издателство на БАН „Марин Дринов” & Тилиа.
- Bartoloni, G. 2003. *Le società dell'Italia primitiva. Lo studio delle necropoli e la nascita delle aristocrazie.* Roma: Carocci.
- Georgieva, R. 2002. Des tumuli sans tombes en Thrace. *Proceedings of the Eighth International Congress of Thracology „Thrace and the Aegean”.* Vol. II. Sofia: International Foundation Europa Antiqua, Institute of Thracology, Bulgarian Academy of Sciences, 875–883.
- Hadzisteliou-Price, Th. 1973. Hero-cult and Homer. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 22, 129–144.
- Morris, I. 1988. Tomb cult and the „Greek Renaissance”: the past in the present in the 8th century BC. *Antiquity* 62, Issue 237. Cambridge University Press, 750–761.
- Snodgrass, A. 1982. Les origines du culte des héros dans la Grèce antique. In Gnoli, G., Vernant, J.-P. (eds) *La mort, les morts dans les sociétés anciennes.* Paris: Cambridge University Press & Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 107–119.

The Mound as a sacred place for the Thracians (based on the studies in southeastern Bulgaria)

Daniela Agre

(summary)

The article examines various aspects related to the unconventional use of mounds in Thrace during the Late Iron Age. The first case examines a ritual that consists of reusing mounds built in the Bronze Age to bury Thracian rulers or aristocrats in the Late Iron Age. The author interprets this ritual as a means of ensuring necessary continuity between generations, connecting the current ruler with the previous rulers of this land (possibly with the first ancestor king). In this way, the ritual provides the ruler's successors with "legal" rights to the land.

The second case focuses on the possible reasons for the construction of mounds without human burials, in which specific "non-funeral" and "non-commemorative" rites are observed. Using the mound near the village of Valchi Izvor, municipality of Bolyarovo (figs. 1a–b; 2) as an example, the author shows that in some cases, the construction of a mound can be seen as a means for the local people to communicate with the other world. Such communication was done by means of a horse sacrifice and the digging of ritual pits aiming to seek protection or help from the dead ruler (hero).

In the third case, a mound near the village of Bulgari, Tsarevo municipality (figs. 3–4), was examined, where, around the primary mound containing no human burial, several ritual pits were discovered. The author considers this mound as archaeological evidence that the Thracian population living in this region of modern Bulgaria (Strandzha) practiced a ritual similar to the modern nestinarism, which was related to the cult of heroic ancestors. Probably, by analogy with modern nestinar's dancing on fire, the ritual was performed for a period of one year at the end of spring and aimed at ensuring the well-being of the tribe during the year by protecting its livelihood – crops, herds, etc.

As another interpretation, a mound without a burial is seen as the home of a mythical hero-ancestor. The mound located on the top of a hill in the town of Tatar Masha near the village of Knyazhevo, Topolovgrad municipality (figs. 5–6), is considered in this context. The mound was erected in the second half of the 3rd c. BC upon the ruins of the residential building that belonged to a Macedonian strategist and was built in the last quarter of the 4th c. BC. The author believes that the act of piling the mound made this place sacred, and the local population turned it into a shrine (heroon) of the noble ruler, regardless of the fact that he was not buried there. The presence of numerous ritual pits dug near the mound can be seen as evidence of the cult of the heroized, deified ruler.